

Шемуда М. Г.,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО РОМАНУ ДЖ. СЕЛІНДЖЕРА «НАД ПІРВОЮ У ЖИТІ» НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Стаття присвячена аналізу граматичних трансформацій, застосованих при перекладі роману Дж. Селінджера «Над пірвою у житті» на українську мову. У статті наводяться приклади використання граматичних трансформацій перестановки, заміни, додавання та опущення при зіставленні тексту оригіналу та його перекладу.

Ключові слова: граматична трансформація, перестановка, заміна, додавання, опущення.

Статья посвящена анализу грамматических трансформаций, применяемых при переводе романа Дж. Селлинджера «Над пропастью во ржи» на украинский язык. В статье приводятся примеры использования грамматических трансформаций перестановки, замены, добавления и опущения при сопоставлении текстов оригинала и его перевода.

Ключевые слова: грамматическая трансформация, перестановка, замена, добавление, опущение.

The article is devoted to the grammatical transformations used in the literary translation of the novel by J. Salinger «The Catcher in the Rye» into the Ukrainian language. The article presents the examples of the grammatical transformations of inversion, replacement, addition and omission comparing the original text and its translation.

Key words: grammar transformation, inversion, replacement, addition, ellipsis.

Серед численних проблем, які вивчає сучасне мовознавство, важливе місце займає вивчення лінгвістичних аспектів міжмовної діяльності, що називають «перекладом» або «перекладацькою діяльністю». З метою адекватного перекладу змісту іншомовного тексту перекладачі вдаються до різноманітних трансформацій, які повністю або частково змінюють структуру речень оригіналу. Переклад з однієї мови на іншу неможливий без граматичних трансформацій, до яких у першу чергу варто віднести перебудову речення (зміна його структури) та інші заміни – як синтаксичного, так і морфологічного порядку. Велике значення також мають додавання й опущення одного чи декількох слів.

Варто зазначити, що при порівнянні граматичних категорій, форм англійської й української мови виявляються наступні явища: відсутність тієї чи іншої категорії в одній із мов; частковий збіг; повний збіг. Наприклад, в українській мові, у порівнянні із англійською, відсутні такі граматичні категорії, як артикль чи герундій, інфінітивні й дієприкметникові комплекси, абсолютна номінативна конструкція, також існує часткова розбіжність категорії числа, часткова розбіжність у формах пасивної конструкції, неповний збіг форм інфінітива і дієприкметника, деякі розходження у вираженні модальності і т.п. Тож граматичні трансформації зумовлюються різними причинами – як граматичного, так і лексичного характеру, хоча основну роль відіграють граматичні фактори, тобто розходження в структурі мов.

Проблеми перекладацьких трансформацій розглядали в своїх роботах Л. С. Бархударов, Є. В. Бреус, В. М. Комісарів, Л. К. Латишев, Я. І. Рецкер, А. В. Федоров, А. Д. Швейцер та ін. Різні аспекти проблеми використання граматичних трансформацій з метою досягнення адекватності перекладу висвітлювали М. О. Кур'янова, Т. Р. Левицька, І. С. Орлова, С. Б. Фокін, З. Р. Хайрутдинов та інші. Тим не менш, проблема перекладацьких трансформацій взагалі й граматичних зокрема продовжує залишатися актуальною.

У контексті нашого дослідження важливою є думка Л. С. Бархударова, який виступає за вивчення перекладу як процесу і зазначає, що термін «перетворення» (або «трансформація») вживається тоді, коли йдеться про певне відношення між двома мовними одиницями, з яких одна є результатом, а інша створюється на основі першої. У даному випадку є початковий текст «а» на мові «А», перекладач, застосовуючи до нього певні операції (перекладацькі трансформації) створює текст «б» на мові «Б», яка знаходиться в певних закономірних відносинах із текстом «а». У своїй сукупності ці мовні (міжмовні) операції і складають те, що ми називаємо «процесом перекладу». На його думку перекладацькі трансформації «відрізняються граматичною структурою, лексичним наповненням, мають (практично) один і той же зміст і здатні виконувати в даному контексті одну і ту ж комунікативну функцію» [1, с. 6].

Зазначимо, що з метою визначення перекладацьких трансформацій науковці обирають різні ключові слова, кваліфікуючи їх як «прийоми логічного мислення, які допомагають розкривати значення іншомовного слова в контексті і знайти йому український відповідник, який не збігається із словником [4, с. 38]», перетворення, заміни в процесі перекладу однієї форми вираження іншою [6], міжмовні перефразування [3], засоби перекладу за умови відсутності словникової відповідності або неможливості використання таких відповідників з огляду на контекстуальне оточення [2] тощо.

Беручи за основу позицію Л. С. Бархударова, під перекладацькими трансформаціями розуміємо різноманітні міжмовні перетворення за допомогою яких здійснюється перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу із метою досягнення адекватності перекладу всупереч розбіжностям у формальних і семантичних системах двох мов [1].

Зазначимо, що залежно від характеру одиниць мови оригіналу, які розглядаються як початкові операції, перекладацькі трансформації поділяються на стилістичні, морфологічні, синтаксичні, семантичні, лексичні й граматичні.

Л. С. Бархударов розрізняє наступні види граматичних трансформацій: перестановки, заміни, додавання, опущення, які на практиці «в чистому вигляді» зустрічаються рідко, зазвичай вони поєднуються один із одним, приймаючи характер складних, комплексних трансформацій [1]. Граматичні заміни – це спосіб перекладу, при якому граматична одиниця в оригіналі перетворюється в одиницю перекладу із іншим граматичним значенням. Перестановка – зміна розташування (порядку) мовних елементів у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу. Такими елементами є слова, словосполучення, головні і підрядні речення, а також цілі речення. Граматичні, так само як і лексичні, трансформації нерідко вимагають внесення додаткових слів чи навпаки опущення яких-небудь елементів. Тому опущення і доповнення часто сполучаються з іншими видами граматичних трансформацій, найчастіше із заміною частин мови.

Під час аналізу тексту перекладу роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» (J. D. Salinger «The Catcher in the Rye» [7]), зробленого О. Логвиненко [5] нами були виявлені граматичні трансформації заміни активного стану на пасивний чи навпаки. ... *just before I got pretty run-down and had to come out here and take it easy* [7, с. 4]. – ... ще до того, як я мало не вривав дуба і мене притарабанили сюди, щоб я трохи оклигав [5, с. 11]. *Only seniors were allowed to bring girls with them* [7, с. 19]. – Приводити їх з собою мали право тільки випускники [5, с. 25].

Заміна числа (множини на однину) в українському перекладі: *What lousy manners, I mean it* [7, с. 130]. – От уже паскудна манера! [5, с. 137].

Заміна часової форми при перекладі на українську мову: *My ears were hurting and I could hardly move my fingers at all* [7, с. 245]. – Вуха щемлять, а пальцями вже й не поворухну [5, с. 253]. *This sentence I'm reading is terrific* [7, с. 300]. – Особливо речення, на якому я оце застряг [5, с. 307].

У ході порівняльного аналізу тексту оригіналу й тексту перекладу було виявлено наступні види заміни стверджувальної форми на заперечну при перекладі. *He's crazy about you* [7, с. 130]. – А він просто не може без тебе жити [5, с. 137]. *«I brush my teeth. Don't gimme that* [7, с. 174]». – А я що – не чищу? Мелеш дурниці [5, с. 182]!

Серед граматичних трансформацій заміни форми слів, були виявлені також заміни способу дієслова. Наприклад, дійсний спосіб дієслова в перекладі змінюється на наказовий. *You could keep the money for when you do take up a collection* [7, с. 62]. – Візьміть у мене гроші зараз, а як збиратимете, то покладете й мої [5, с. 70].

Серед граматичних трансформацій заміни морфологічної категорії слів при зіставленні роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» та його перекладу зробленого О. Логвиненко були виявлені заміни частин мови (заміна іменника займенником і навпаки; заміна іменника дієсловом; заміна іменника прикметником і навпаки; заміна прикметникового присудка іменником; заміна дієслова іменником, прислівником, тощо). *I'm quite a heavy smoker, for one thing – that is, I used to be* [7, с. 76]. – По-перше, багато смалю, тобто колись багато смалив [5, с. 82]. *I'm a very rapid packer* [7, с. 79]. – Я нас дуже швидко спаковую речі [5, с. 86]. *He had one of those very piercing whistles that was practically never in time ...* [7, с. 90]. – Свистів він жахливо пронизливо і завжди фальшиво... [5, с. 97].

В українському перекладі може спостерігатися граматична трансформація заміни іменного присудка дієслівним. Наприклад, *I dropped about a thousand hints, but I couldn't get rid of him* [7, с. 58]. – Я разів сто натякав йому, щоб ушивався, але де там [5, с. 64].

Часто при перекладі відбувається заміна типу синтаксичного зв'язку. *Stradlater kept whistling 'Song of India' while he shaved* [7, с. 308]. – Стрейдлейтер голився і насвистував «Індійську пісню [5, с. 315]».

Наведемо приклади заміни складного речення простим при перекладі: *I figured I probably wouldn't see him again till Christmas vacation started* [7, с. 41]. – Я зрозумів, що на початок різдвяних канікул я не побачу його [5, с. 48]. *It was pretty nice to get back to my room, after I left old Spencer* [7, с. 45]. – Приємно від старого Спенсера потрапити у кімнату [5, с. 51].

Серед граматичних трансформацій заміни морфологічної категорії слів при зіставленні роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» та його перекладу виявлені наступні види перестановок слів та словосполучень. *I had one and my roommate, Ward Stradlater, had one* [7, с. 15]. – Одне моє, друге – мого сусіда, Ворда Стредлейтера [5, с. 21]. *After I put my bags in one of those strong boxes at the station,* [7, с. 38]. – На вокзалі я залишив саквояжі в камері схову і зайшов у буфет поснідати [5, с. 59].

При перекладі нерідко має місце також явище як перестановка головного й підрядного речення. *If he ever gets married, his own wife'll probably call him «Ackley»* [7, с. 224]. – Напевно, і жінка буде звати його «Еклі», коли він коли-небудь одружиться [5, с. 231]. *He took another look at my hat while he was cleaning them* [7, с. 224]. – Він їх чистив, а сам роздивлявся мою шапку [5, с. 231].

Серед граматичних трансформацій додавання головних членів речення ми виокремили наступні: *I spent the whole night necking with a terrible phony named Anne Louise Sherman* [7, с. 81]. – Цілий вечір прообіймався та процілувався з однією дурепою, – звали її Анна-Луїза Шерман [5, с. 88]. У наведеному прикладі англійська конструкція багатократної і тривалої дії *spent ... necking* (Pv + Ving) уточнюється мовою перекладу двома префіксальними дієсловами прообіймався та процілувався, які разом передають значення ширшого за змістом дієслова *to neck*.

Додавання другорядних членів речення. *He said that the boy that had created the disturbance in chapel wasn't fit to go to Pency* [7, с. 25]. – Він зазначив, що учень, що його порушив лад у час служби, недостойний перебувати у стінах школи [5, с. 53]. *Pency Prep is this school that's in Agerstown, Pennsylvania* [7, с. 29]. – Пенсі – це закрита школа-інтернат для хлопців у Егерстауні, штат Пенсільванія [5, с. 32].

Серед граматичних трансформацій опущення наведемо наступні приклади: *Besides, I'm not going to tell you my whole goddam autobiography or anything* [7, с. 23]. – Та я й не збираюсь описувати тут усю свою трикляту біографію [5, с. 67].

Виявлено пропуск головних членів речення в українському перекладі. *They gave me the wrong book, and I didn't notice it till I got back to my room* [7, с. 9]. – Просто дали не ту, що я просив, а я помітив це аж у гуртожитку [5, с. 18]. *He kept standing there* [7, с. 17]. – Стовбичить – хоч би що [5, с. 25].

Аналіз граматичних трансформацій на прикладі перекладу роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті», зробленого О. Логвиненко, дає підстави стверджувати, що в тексті перекладу найбільш часто зустрічаються такі види граматичних трансформацій, як перестановка, зокрема слів, та заміни, особливо форм слів, членів речення та типів синтаксичного зв'язку, а також додавання членів речення, найчастіше головних (підмета).

У ході аналізу художнього тексту оригіналу нами були виявлені наступні різновиди граматичних трансформацій замін: заміна типу речення, заміни активного стану на пасивний чи навпаки, заміни способу дієслова, заміни частин мови, заміна типу присудка, заміни підмета-особового займенника на власні імена чи навпаки, заміна числа, заміна стверджувальної форми на заперечну, заміна часової форми й заміна типу синтаксичного зв'язку. Перестановки слів у тексті перекладу, в першу чергу, зумовлені синтаксичними особливостями мови перекладу. При перекладі художнього роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» найпоширенішим було явище перестановки головного й підрядного речення. У незначній кількості були виявлені також перестановки словосполучень, заміни частин мови та двоскладних синтаксичних конструкцій неповними, додавання другорядних членів речення та опущення.

У процесі зіставлення тексту оригіналу та тексту перекладу українською було виявлено такі типи додавання як додавання головних та другорядних членів речення. У тексті перекладу виявлено також незначну кількість опущень, семантично надлишкових елементів у складі синтаксичних конструкцій, випущення яких, на нашу думку, вмотивоване мовностилістичними нормами української мови. Серед граматичних трансформацій опущення, найчастіше зустрічалося опущення головних членів речення.

У цілому наше дослідження порушує низку нових тем, розкриття яких у майбутньому зможе слугувати як для розвитку теорії перекладу, так і розв'язання окремих теоретичних питань порівняльного мовознавства.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Межд. отн., 1975. – 238 с.
2. Комісаров В. Н. Теорія перекладу / В. Н. Комісаров. – М. : Вищ. шк., 1990. – 80 с.
3. Латишев Л. К. Міжмовні трансформації як засіб досягнення перекладацької еквівалентності / Л. К. Латишев. – М., 1986. – 107 с.
4. Рецкер Я. І. Теорія перекладу і перекладацька практика / Я. І. Рецкер. – М. : Міжн. відн., 1974 р. – 228 с.
5. Селінджер Дж. Над прірвою у житті [перекл. О. Логвиненко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com/LibraiVread.asp?idH977>
6. Швейцер А. Д. Теорія перекладу / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1976. – 218 с.
7. Salinger J. D. The catcher in the rhy – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sleeplessinmumbai.files.wordpress.com/2008/09/jd-salinger-catcher-in-the-rye.pdf>